

Nätverket Svenska Kulturlandskap

Ängshävd och lieslätter

Träff i Havdhem på Gotland - 11-12 juni 2019

Minnesanteckningar

Ängshävd på Gotland

På Gotland har traditionen att hålla gamla ängsmarker i hävd levat kvar på ovanligt många platser, av olika skäl. Man kan säga att det är både mycket och litet på en gång. Mycket för att det än i denna dag finns uppemot 200 ängar i hävd. Litet för att även det är en försvinnande liten del av vad som en gång var. Det här innebär också att en hel del kunskap lever kvar. På Gotland finns människor som har vuxit upp i en obruten tradition av att bärga vinterfoder i ängsmark, och som ännu är aktiva. Det är verkligen inte vanligt i Sverige idag.

Smidda lieblad

Den äldre traditionen att använda smidda lieblad, som vässas på sten, är fortfarande helt dominerande på Gotland. Några få lieblad som är smidda på ön finns kvar, men de flesta som används kommer från de gamla bruken på "fastlandet", framför allt kanske Igelfors. Smidet har upphört, men eftersom ängshävden i någon mån lyckades överleva förra seklets omvandlingar, har det hela tiden funnits en del gotlänningar som inte har glömt värdet av det förnämliga smidet i dessa lieblad. På Gotland kallas liebladet "sigde", ett gammalt ord som är detsamma som engelskans "scythe".

Väss-stenar av sandsten har gotlänningar inte lidit någon brist på. Tyvärr är det ganska sällan man ser en sten i gott skick och redo att tas i bruk.

Verkstad i lantbruksmuseets lokaler i Havdhem.

Det krävs ett stadigt grepp!

Gamla övergivna väss-stenar, som har ställts upp bakom lantbruksmuseet.

En gotländsk lie

Med lite tur är det fortfarande möjligt att få tag i ett traditionellt gotländskt orv. Själva orvet är egentligen bara en lång rak hyvlad bit trä. Mer typiskt är de steglöst flyttbara orvkrokarna, och särskilt då smidet som fäster dem, och även liebladet, vid orvet. En annan typiskt gotländsk detalj är brynet, som kallas "sidg-spån", alltså en trästicka till sigden. Den smetas in med sandsten som malts till ett fint mjöl. En fördel med det är att det är brynet och inte eggen som tar skada ifall man råkar göra lite fel när man bryner. Ett tecken på hur högt det hårda stålet i eggen värderades. Sigdspånet fungerar också som redskap för att dra åt skruvarna till orvkrokarna.

Sigdspånet håller man på plats med tummarna.

Något om de gotländska ängarnas namn

Före jordbrukets mekanisering kunde en gård på Gotland hålla uppemot tio gånger större areal äng än åker. Det betydde att man omgav sig med ett antal ängsmarker, ofta spridda på flera skiften. De allra flesta ängarna var bevuxna av träd och buskar, och typiskt då ojämnt fördelade, med öppna slätter och täta lövvastar däremellan. Av praktiska skäl hade varje änge ett eget namn, och även slätterna, och inte sällan även speciella ställen, som till exempel där man samlades för att äta. Utifrån årsmån, väderlek och behov slogs den ena slätten efter den andra under slättertiden. Idag är det sällsynt att hela denna hantering lever kvar i minnet hos nuvarande brukare. Därför kan det ofta vara så att den sista biten av ängsmarkerna som ännu är i hävd bara har kvar gårdens namn, till exempel Mattsarveängen i Hørsne. Att det är allt som finns kvar av alla de gamla namnen är alltså en slags minnesförlust. Lyckligtvis finns exempel där de trots allt finns kvar, om så bara som minnen hos de äldre. Ibland kan det gå att få fram en del gamla namn via historiska kartor.

Ett par gotländska ängsmarker

Storängen och sandängen till Domerarve i Öja

Domerarve i Öja är en gård där flera olika ängsskiften ännu sköts, och alltså lever namnet på dem kvar. Storänge är egentligen en benämning på ett helt stråk av ängsmark öster om kyrkan i Öja. De olika gårdarna hade sina skiften här, så namnet avser Domerarve gårds del. En annan del heter på samma sätt Unghanse storängen. Vid Domerarve har gräset slagits och bärgats i många generationer, utan något avbrott, ända in i denna dag. Typiskt för de här markerna långt ned på södra Gotland är ett ganska stort inslag av björk, och förhållandevis få hamlade träd. Ett annat typiskt drag är de smala enkelmurarna av gråsten. Kalkstensmurar är vanligare på många andra håll på Gotland. Hela denna del av södra Gotland är berömd för sina rika lövlundar. Många av dem är idag helt igenvuxna. Men inte alla.

Domerarve Storängen i Öja.

Kistängen till Snevide i Havdhem

Som på så många andra håll har delar av det gamla Kistängen odlats upp under 1800- och 1900-talen. Lyckligtvis finns en central del kvar, med hela sin rikedom av träd, buskar, örter, gräs och allt djurliv som där trivs. Hävden avtog och marken växte igen allt mer, men i mitten av förra seklet röjdes det fram igen, och hölls sedan öppet med bete. Tack vare sent betespåsläpp, skötsel av träd och buskar och en varsam hantering kunde örter och annat leva kvar. När deltagarna i träffen var där och slog, var det första gången på kanske ett hundra år. Ängen har nyligen blivit naturreservat, och tanken är att ängshävd med fagning och slätter ska återupptas.

Slätter i Snevide kistängen i Havdhem.